

RAPPORTAGE CULTUURBESCHOUWING 2021-2022

COLOFON

Samenstelling
Onderwijsinspectie

Verantwoordelijke uitgever
Lieven Viaene, inspecteur-generaal
Koning Albert II-laan 15, 1210 Brussel

Wettelijk depot
D/2023/3241/222

Copyright
© Niets uit deze publicatie mag worden gekopieerd
of op een andere wijze worden verspreid zonder bronvermelding.

Inhoud

1	Inleiding: opdracht onderwijsinspectie	4
2	Cultuurbeschouwing in 2021-2022: profiel van de scholen	4
3	Methodologie.....	5
4	Bevindingen.....	6
4.1	Publieke bekendmaking van de leerplannen	6
4.2	Zijn de leerplannen en de uitvoering ervan in overeenstemming met de rechten van de mens en het kind in het bijzonder?.....	6
4.3	Over de uitvoering van de leerplannen cultuurbeschouwing.....	7
5	Aanbevelingen	9
5.1	Ten aanzien van de betrokken schoolbesturen	9
5.2	Ten aanzien van de overheid	9
6	Extra informatie	9

1 Inleiding: opdracht onderwijsinspectie

De onderwijsinspectie heeft de decretale opdracht om jaarlijks aan het Vlaams Parlement te rapporteren over:

1. het in overeenstemming zijn van de leerplannen cultuurbeschouwing (basis- en secundair onderwijs) en eigen cultuur en religie (secundair onderwijs) met de internationale en grondwettelijke beginselen inzake de rechten van de mens en van het kind in het bijzonder.
2. het respecteren van de goedgekeurde eindtermen en ontwikkelingsdoelen door deze leerplannen en
3. de uitvoering van deze leerplannen.

De onderwijsinspectie maakte in het schooljaar 2020-2021 voor het eerst een rapport over de leerplannen cultuurbeschouwing¹. Omwille van de coronacrisis konden toen enkel de eerste twee opdrachten uitgevoerd worden. Bovendien was er geen rapportage over de leerplannen eigen cultuur en religie, omdat er geen enkele school eigen cultuur en religie inrichtte.

Op het einde van het schooljaar 2021-2022 bezochten we negen scholen die cultuurbeschouwing inrichten.² In deze negen scholen verzamelden we informatie die het ons mogelijk maakt om te rapporteren over de uitvoering van de leerplannen en het in overeenstemming zijn van de leerplannen cultuurbeschouwing met de internationale en grondwettelijke beginselen inzake de rechten van de mens en van het kind in het bijzonder. We gaan niet in op de vereiste om de goedgekeurde eindtermen en ontwikkelingsdoelen te respecteren, omdat hierover gerapporteerd werd in het vorige onderzoek.

2 Cultuurbeschouwing in 2021-2022: profiel van de scholen

Volgens de gegevens van het Departement Onderwijs en Vorming richtten in 2021-2022 62 scholen cultuurbeschouwing in (situatie op 1 februari 2022). De tabellen 1 en 2 schetsen een overzicht van het onderwijsniveau, onderwijstype en de eventueel 'bijzondere methode' van deze scholen. Eén instellingsnummer kan verschillende vestigingsplaatsen vertegenwoordigen. Illustratief hiervoor is één instelling die secundair onderwijs inricht op negen vestigingsplaatsen, waarbij elke vestigingsplaats zich ook als autonome school profileert. Het aantal scholen dat cultuurbeschouwing aanbiedt, is dus hoger dan het aantal vermelde instellingsnummers. We hanteren hier enkel de administratieve instellingsnummers en benoemen ze voor de leesbaarheid als 'scholen'.

2020-2021	Aantal instellingsnummers
Gewoon basisonderwijs	51
Buitengewoon basisonderwijs	4
Gewoon secundair onderwijs	6
Buitengewoon secundair onderwijs	1
Totaal	62

Tabel 1: Indeling naar onderwijsniveau en -type van scholen die cultuurbeschouwing inrichten.

¹ Zie ook www.onderwijsinspectie.be/nl/andere-opdrachten/controles/leerplannen-cultuurbeschouwing.

² Deze selectie bevatte geen scholen die cultuur en religie aanbieden, omdat dit aanbod in het schooljaar 2021-2022 niet bestond.

Een meerderheid van de scholen die cultuurbeschouwing inricht, profileert zich als een school met een 'bijzondere methode'. We komen hier verder nog op terug als we de uitvoering van de leerplannen bespreken.

	Steiner	Freinet	Montessori	Ervaringsgericht	Andere	Totalen
Gewoon basisonderwijs	18	15	1	10	7	51
Buitengewoon basisonderwijs	1	0	0	0	3	4
Gewoon secundair onderwijs	2	1	0	0	3	6
Buitengewoon secundair onderwijs	1	0	0	0	0	1
Totalen	22	16	1	10	13	62

Tabel 2: Indeling naar profilering ('bijzondere methode') van scholen die cultuurbeschouwing inrichten.

3 Methodologie

Het onderzoek is kwalitatief en exploratief van aard. Het is exploratief, omdat een onderzoek met deze focus, namelijk het vak cultuurbeschouwing in het lager onderwijs of het vak cultuurbeschouwing in het secundair onderwijs, nieuw is en onderzoek naar de uitvoering van cultuurbeschouwing onontgonnen terrein betreft. Via een meervoudige gevalstudie brengen we meer specifiek in kaart hoe de onderzochte scholen hun leerplannen cultuurbeschouwing uitvoeren en in welke mate die uitvoering conform de kinder- en mensenrechten is. Het schoolbeleid wordt niet meegenomen als focus en komt enkel in beeld in zoverre het invloed heeft op de invulling, organisatie en kwaliteitsontwikkeling van cultuurbeschouwing.

De centrale onderzoeksvragen zijn, zoals al aangegeven, gebaseerd op de decretale opdracht van de onderwijsinspectie met betrekking tot de rapportage van cultuurbeschouwing:

- Hoe voeren de onderzochte scholen hun leerplan cultuurbeschouwing uit?
- In welke mate is de uitvoering van dit leerplan in overeenstemming met de kinder- en mensenrechten?

We kozen voor een divers, maar tegelijk zo representatief mogelijk staal van scholen. De overgrote meerderheid van de scholen is een gewone basisschool (zie hoofdstuk cultuurbeschouwing in 2021-2022). Dit aandeel vinden we ook in onze selectie terug dat zeven gewone basisscholen bevat, naast één school uit het buitengewoon basisonderwijs en één secundaire school. Daarnaast profileert de meerderheid van de scholen die cultuurbeschouwing inricht, zich als scholen met een bijzondere methode. Op het totaal aantal scholen dat cultuurbeschouwing aanbiedt, merken we op dat het daarbij vooral freinetscholen, steinerscholen en in mindere mate ervaringsgerichte scholen betreft. Ook die verhoudingen keren terug in onze selectie die drie freinetscholen (vertegenwoordigd door FOPEM, de Federatie van Onafhankelijke, Pluralistische en Emancipatorische Methodescholen), drie steinerscholen (vertegenwoordigd door de Federatie Steinerscholen) en één ervaringsgerichte school bevat. Het profiel van de andere twee scholen is divers. Eén school is een vrije niet-confessionele school, de tweede school heeft een christelijk profiel.

In de geselecteerde scholen voerden we gesprekken met de directie, de leraar of (een selectie van) leraren cultuurbeschouwing en een groep leerlingen. Daarnaast werd er ook in tijd voorzien voor minstens één observatie van een les cultuurbeschouwing. Door het perspectief van verschillende stakeholders op cultuurbeschouwing in de school mee te nemen, kregen we een rijk en vaak ook divers beeld over de uitvoering van cultuurbeschouwing in de school. Het gesprek met de directeur ging voornamelijk over de visie en de organisatie van cultuurbeschouwing op school, alsook over de professionalisering van leraren met betrekking tot cultuurbeschouwing. In de andere gesprekken stond de uitvoering van de leerplannen centraal.

4 Bevindingen

4.1 Publieke bekendmaking van de leerplannen

Scholen die cultuurbeschouwing aanbieden, zijn verplicht om hun leerplan cultuurbeschouwing bekend te maken. In het rapport van de onderwijsinspectie van 2020-2021 stelden we vast dat niet alle scholen over een leerplan beschikken en dit publiek bekendmaken. Ook in dit onderzoek bleek één op de negen scholen nog geen leerplan te hebben. Voor enkele andere scholen geldt dat een samenvatting van het leerplan op de website van de Federatie terug te vinden is, maar een publieke bekendmaking van het volledige leerplan is er niet.

4.2 Zijn de leerplannen en de uitvoering ervan in overeenstemming met de rechten van de mens en het kind in het bijzonder?

Een eerste decretale opdracht betreft het rapporteren over de overeenstemming van het leerplan met de rechten van de mens en het kind in het bijzonder. We keken daarbij naar de mate waarin het leerplan cultuurbeschouwing en de uitvoering ervan in overeenstemming zijn met de drie soorten rechten die in het kinderrechtenverdrag terug te vinden zijn: provisierechten, participatierechten, en protectierechten.

Provisierechten (voorzieningen): rechten die gaan over wat een kind nodig heeft om goed te kunnen leven, zich te kunnen ontwikkelen en om veilig op te groeien. Zoals het recht op een veilige plek om op te groeien, het recht op onderwijs, gezondheidszorg en ruimte om te spelen.

Participatierechten: rechten die gaan over het luisteren naar, informeren van en betrekken van kinderen. Kinderen moeten hun mening kunnen geven over zaken die hen aangaan, afhankelijk van de leeftijd en ontwikkeling van het kind.

Protectierechten (bescherming): rechten die gaan over de gevaren en risico's waar kinderen tegen beschermd moeten worden. Zoals het recht op bescherming tegen mishandeling, uitbuiting en geweld.

Globaal zien we geen expliciete schendingen van deze rechten in (de lessen) cultuurbeschouwing. In enkele scholen spelen (de lessen) cultuurbeschouwing ook een cruciale rol in het actief realiseren van de kinderrechten op school.

In het vorige rapport stipten we met betrekking tot de **provisie** enkele aandachtspunten aan in de leerplannen en gaven we aan dit te zullen opvolgen in dit onderzoek. Ook op dit vlak stellen we geen

problemen vast, omdat leraren creatief en kritisch omgaan met het leerplan en ook de leerlingen voldoende tegenkracht bieden. Hoewel we geen schendingen van de kinderrechten vaststellen, merken we wel op dat de scholen structureler en actiever de overeenstemming met de kinderrechten kunnen nastreven. Ten eerste blijkt dat sommige scholen het niet als hun taak of als hun prioriteit zien om tijdens cultuurbeschouwing een thema als ‘verschillende levensbeschouwingen en religies’ (van de leerlingen in hun klas) te behandelen, omdat dit niet past binnen hun leerplan. Het kinderrechtenverdrag beveelt dit echter aan. Waar dit thema aan bod komt, gebeurt dit ad hoc of is dit leraar- of leerlingenaafhankelijk.

Wat de rechten op **participatie** betreft, zeggen leraren hier tijdens (de lessen) cultuurbeschouwing aandacht aan te besteden, onder andere door gebruik te maken van (inter)actieve werkvormen. Leerlingen zijn echter soms kritischer en stellen vragen bij de mate waarin ze beluisterd worden en mee kunnen beslissen, en de mate waarin ze actuele informatie kunnen opzoeken (onder andere via internet).

Wat tot slot de rechten op **protectie of zorg** betreft, merken we op dat (de lessen) cultuurbeschouwing een belangrijke rol spelen bij het voorkomen van geweld op school (in de vorm van pesten) of bij het bevorderen van het sociaal-emotioneel welbevinden van leerlingen. Niettemin geven scholen en ook leerlingen aan nog te zoeken naar betere oplossingen (dan straffen) om conflicten tijdens de lessen cultuurbeschouwing en ook op school op te lossen.

4.3 Over de uitvoering van de leerplannen cultuurbeschouwing

Een tweede decretale opdracht van de onderwijsinspectie is rapporteren aan het Vlaams Parlement over de uitvoering van de leerplannen. In de negen bezochte scholen gingen we na hoe de leerplannen in de praktijk vorm kregen. In het vorige rapport formuleerden we hierover een aantal bezorgdheden: *‘Er zijn geen criteria vastgelegd voor vorm en structuur (van de leerplannen). De vraag rijst of ze met de huidige vorm en structuur voldoende ondersteuning bieden voor de leraren bij de vormgeving van het aanbod.’*

Uit voorliggend onderzoek concluderen we dat wat betreft de mate waarin de leerplannen ondersteunend zijn voor de leraren er verschillen zijn tussen de scholen. De verschillen hangen af van de vorm van het gehanteerde leerplan en de keuze om cultuurbeschouwing meer of minder geïntegreerd aan te bieden. Onderstaande tabel laat zien hoe de scholen de lessen cultuurbeschouwing organiseren. Hierbij valt op dat scholen in de praktijk kiezen voor een geïntegreerd aanbod, een aanbod waarbij de lestijden ingepland staan in het lessenrooster en een combinatie van een geïntegreerd aanbod met aparte lessen cultuurbeschouwing.

Type school	Leerplan	Organisatie cultuurbeschouwing
Freinetscholen (3)	Leerplan FOPEM ³	Geïntegreerd aanbod
Steinerscholen (3)	Leerplan Federatie Steinerscholen	*2 lestijden vrij in te plannen door klasleraar (2 scholen) *combinatie cultuurbeschouwing met leraar cultuurbeschouwing (1 lestijd)

³ Federatie van Onafhankelijke Pluralistische Emancipatorische Methodescholen.

		en geïntegreerd aanbod (1 lestijd) (1 school)
Vrije niet-confessionele school	Eigen leerplan	2 lestijden cultuurbeschouwing, in lessenrooster ingepland, door een leraar cultuurbeschouwing
School met christelijk profiel	Eigen leerplan	3 lestijden cultuurbeschouwing, in lessenrooster ingepland, door klasleraar
Ervaringsgerichte school	Eigen leerplan	3 lestijden cultuurbeschouwing, combinatie van cultuurbeschouwing gegeven door een leraar cultuurbeschouwing (1 lestijd) en geïntegreerd aanbod (2 lestijden)

Tabel 3: Organisatie van de lestijden cultuurbeschouwing in de onderzochte scholen.

Een leerplan dat leraren een expliciet kader aanbiedt met concrete handvaten en met een opbouw over de leerjaren heen, ondersteunt leraren het best in de vormgeving ervan. Er is een inhoudelijke afbakening waardoor leraren weten wat er van hen verwacht wordt. Dergelijk leerplan is bovendien een garantie dat cultuurbeschouwing ook bij de keuze voor een geïntegreerd aanbod zichtbaar aanwezig is in de (hele) school. Tegelijk mag het leerplan ook niet te sturend of te concreet zijn, en moeten leraren de vrijheid krijgen om creatief met het leerplan om te gaan. Biedt het leerplan te weinig kader of te weinig concrete handvaten, en bestaan er ook geen expliciete schoolbrede afspraken over de vormgeving van cultuurbeschouwing, dan hangt de vormgeving van de cultuurbeschouwing sterk af van de individuele leraar. Wordt die situatie gecombineerd met een geïntegreerd aanbod, dan ontstaat bovendien het risico dat cultuurbeschouwing zowel op organisatorisch als inhoudelijk vlak geen afbakening krijgt. Die situatie kan ervoor zorgen dat cultuurbeschouwing niet expliciet zichtbaar is in de school, en dus noch door de leraren noch door de leerlingen als cultuurbeschouwing herkend wordt. In enkele scholen stellen we dit risico vast. In die scholen wordt het dan ook moeilijker om goed te kunnen duiden waar cultuurbeschouwing zich precies situeert in dat geïntegreerde verhaal en hoe de door de overheid gefinancierde lestijden worden aangewend. Daarnaast stellen we in enkele scholen van het basisonderwijs een grote overlap vast van het leerplan cultuurbeschouwing met het leerplan voor het leergebied mens en maatschappij en wetenschappen en techniek. Ook hier geldt dat een duidelijke afbakening tussen beide leergebieden wenselijk is, net als schoolbrede afspraken hierover.

Niet alleen het leerplan kan een bron van ondersteuning zijn om (de lessen) cultuurbeschouwing vorm te geven. In de praktijk zien we ook andere vormen van ondersteuning. Leraren krijgen professionalisering met betrekking tot cultuurbeschouwing vanuit de Federatie of de school, en voor beginnende leraren worden mentoren voor aangesteld. Ze kunnen tot slot ook via kwaliteitsbewaking ondersteund worden in hun vormgeving van cultuurbeschouwing. Dit is een taak van de directie. Over het algemeen stellen we vast dat de kwaliteitsbewaking vooral informeel gebeurt en weinig structureel is uitgebouwd.

5 Aanbevelingen

5.1 Ten aanzien van de betrokken schoolbesturen

Hier herhalen we ten eerste de aanbeveling uit het vorige rapport die stelde dat scholen die cultuurbeschouwing aanbieden ervoor moeten zorgen dat ze een leerplan cultuurbeschouwing hebben opgemaakt, uitvoeren (erkenningvoorwaarde!) en publiek bekendmaken (regelgeving).

Wat betreft **de overeenstemming met de kinderrechten** bevelen we aan dat scholen structureel ruimte maken om de verschillende culturele, levensbeschouwelijke en religieuze visies die leven in de klas, op de school en in de samenleving als thema aan bod te laten komen. Dit toont het eerbied van de school voor het recht van kinderen op hun eigen cultuur, taal en godsdienst.

Daarnaast vragen we om leraren voldoende te ondersteunen bij de vormgeving van cultuurbeschouwing. Dit vereist:

- een leerplan met ook concrete handvaten én voldoende vrijheid voor leraren om creatief met het leerplan om te gaan
- een aanbod op schoolniveau dat voldoende geëxpliciteerd is en daardoor voldoende inhoudelijk afgebakend is
- schoolbrede afspraken over cultuurbeschouwing
- kansen en een aanbod tot professionalisering
- een structureel uitgebouwde kwaliteitsbewaking.

5.2 Ten aanzien van de overheid

Graag herhalen we de aanbeveling uit het vorige rapport: *‘Zorg voor een verduidelijking van wat de verwachtingen zijn met betrekking tot de vorm en structuur van het leerplan cultuurbeschouwing of eigen cultuur en religie zoals benoemd in het decreet basisonderwijs en in de codex secundair onderwijs.’* Zonder duidelijke criteria op deze vlakken bestaat het gevaar dat scholen hun aanwending van de uren voor cultuurbeschouwing onvoldoende kunnen expliciteren en dat de kwaliteitsvolle uitvoering van cultuurbeschouwing onvoldoende in kaart kan worden gebracht en bewaakt.

6 Extra informatie

Op de website van de onderwijsinspectie vind je extra informatie over de resultaten van dit onderzoek naar cultuurbeschouwing.

Via de volgende link kan je deze informatie raadplegen: <https://onderwijsinspectie.be/nl/andere-opdrachten/controles/leerplannen-cultuurbeschouwing>